

narushenijami sluha i rechi. – K. 1989. 5. Traugott N. N., Kajdanova S. I. Narushenie sluha pri senzornoj alalii i afazii jeksperimental'no-klinicheskoe issledovanie izdatel'stvo. –L.: «Nauka», 1975.

Тищенко В. В. Дослідження сенсорної алалії у психолого-педагогічному дискурсі

У статті розглядаються актуальні питання вивчення сенсорної алалії з позицій сучасних психолого-педагогічних досліджень, представлено стан сучасного наукового дискурсу щодо проблем діагностики та корекції названої патології. Не зважаючи на високий інтерес педагогічної практики до означених проблем рівень їх висвітлення в науково-методичній літературі залишається недостатнім. Все це не лише створює значні труднощі щодо виявлення та організації адекватної корекційної допомоги цій категорії дітей, але й ускладнює підготовку фахівців до такої роботи. З огляду на означене автор вважає за необхідне актуалізувати концептуальні положення у вивченні сенсорної алалії з метою подальшої розробки сучасних підходів до її діагностики та корекції. У статті представлено аналіз питань, пов'язаних з вивченням психологічних механізмів сенсорної алалії, диференціації її форм, аналізу мовленнєвої та немовленнєвої симптоматики. Розглядаються питання визначення сенсорної алалії, її патогенезу, структури первинного та вторинних дефектів мовленнєвої діяльності, найбільш специфічних та діагностично значимих особливостей слухового та зорового сприймання, мислення, поведінки. Названі науково-теоретичні положення мають бути покладені в основу оновлення змісту та навчально-методичного забезпечення діагностики та корекції сенсорної алалії та підготовки фахівців-логопедів у вищих педагогічних навчальних закладах.

Ключові слова: сенсорна алалія, діагностика, корекція, психологічні механізми, особливості мовленнєвої діяльності.

Тищенко В. В. Исследования сенсорной алалии в психолого-педагогическом дискурсе.

В статье рассматриваются актуальные вопросы изучения сенсорной алалии с позиций современных психолого-педагогических исследований, представлено состояние научного дискурса по проблемам диагностики и коррекции указанной патологии. Несмотря на высокий интерес педагогической практики к обозначенным проблемам, уровень их освещения в научно-методической литературе остается недостаточным. Все это не только создает значительные трудности по выявлению и организации адекватной коррекционной помощи этой категории детей, но и усложняет подготовку специалистов для такой работы. Исходя из изложенного, автор считает необходимым актуализировать концептуальные положения в изучении сенсорной алалии с целью дальнейшей разработки современных подходов к ее диагностики и коррекции. В статье представлен анализ вопросов, связанных с изучением психологических механизмов сенсорной алалии, дифференциации ее форм, анализа речевой и неречевой симптоматики. Рассматриваются вопросы определения сенсорной алалии, ее патогенеза, структуры первичного и вторичных дефектов речевой деятельности, наиболее специфических и диагностически значимых особенностей слухового и зрительного восприятия, мышления, поведения, личности. Указанные научно-теоретические положения должны быть положены в основу обновления содержания и учебно-методического обеспечения диагностики и коррекции сенсорной алалии и подготовки специалистов-логопедов в высших педагогических учебных заведениях.

Ключевые слова: сенсорная алалия, диагностика, коррекция, психологические механизмы, особенности речевой деятельности.

Tyschenko V.V. Researches of sensory alalia in psychological and pedagogical discourse.

The article discusses current state in the study of sensory alalia from the positions of modern psychological-pedagogical research, presented the state of scientific discourse on the problems of diagnostics and overcoming of the above pathology. Despite the high interest pedagogical practices to the indicated problems the level of their coverage in the scientific and methodological literature is still insufficient. This not only creates significant difficulties for the identification and organization of adequate overcoming care for this category of children, but also complicates the training of specialists for this work. Proceeding from the above, the author considers it necessary to update the conceptual provisions in the study of sensory alalia to further develop modern approaches to diagnostics and overcoming. The article presents the analysis of issues related to the study of psychological mechanisms touch alalia, the differentiation of its forms, analysis of verbal and nonverbal symptoms. The questions of definition sensory alalia, its pathogenesis, the structure of primary and secondary defects of speech activity, the most specific and diagnostically significant features of the auditory and visual perception, thinking, behavior, personality. These scientific and theoretical principles should form the basis for renewal of the content and methodological diagnostics and overcoming sensory alalia and training speech-language therapists in higher education.

Keywords: sensory alalia, diagnostics, overcoming work, psychological mechanisms, features of speech activity.

Стаття надійшла до редакції 23.02.2014

Статтю прийнято до друку 01.03.2014

Рецензент д.п.н., проф. Конопляста С.Ю.

УДК 377.121.22:376.42

**ЗМІСТ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ДОПОМІЖНОЇ ШКОЛИ**

Товстоган В.С.

кандидат педагогічних наук, доцент

Значимість освіти та її роль вважаються ключовими домінантами розвитку сучасного суспільства. У багатьох країнах світу усвідомили, що майбутнє за тією цивілізацією, яка максимально забезпечить розвиток інтелектуального й творчого потенціалу своїх громадян. А це можливо лише за умови відповідального ставлення

держави та суспільства до освіти. У сукупності з наукою, суспільно-політичними інститутами, засобами масової інформації, культурою освіта виступає важливим фактором створення в Україні високоефективної економіки на принципово новій технологічній основі, ключовим засобом формування громадянського суспільства й забезпечення свобод, формування й виховання високоморальної, інтелектуально та фізично розвиненої особистості. Основний вектор такого розвитку пов'язаний з підвищенням якості освіти та її ролі у вихованні молодого покоління. Повноцінне і різнобічне навчання, виховання і розвиток учнів забезпечує тільки якісна шкільна освіта, системоутворювальним фактором якої був і залишається зміст. Визначення змісту освіти належить до стратегії державної політики.

В умовах переходу до інформаційного суспільства обов'язковим стає впровадження нової моделі освіти, яка ґрунтується на компетентнісному підході. Його застосування акцентує увагу на результативній складовій освіти. Інноваційним аспектом є визначення у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2013р.) необхідних для успішного навчання і соціалізації учнів ключових і предметних компонентностей.

Кожна освітня галузь вносить свою частку у формування тих компетентностей, які пов'язані з її змістом. Ураховуючи те, що в освітній галузі «Технології» інтегруються базові знання з абсолютної більшості основ наук, можна вважати, що дидактичне середовище цієї галузі є достатньо сприятливим для реалізації переважної більшості освітніх завдань, направлених на виховання та розвиток майбутніх громадян нашої країни.

До того ж актуальність оптимізації такого дидактичного середовища загострюється соціально-виробничими ситуаціями, що відбуваються протягом останніх років в Україні. Адже, наприклад, на сьогоднішній день у країні не вистачає 750 тис.кваліфікованих кадрів робітничих професій, вимоги яких до кандидатів зростають у бік універсалізації. Принагідно слід наголосити на тому, що однією з найважливіших завдань допоміжної школи – це професійно-трудова підготовка її вихованців. Актуальність та різні напрямки розв'язання цієї проблеми докладно висвітлювались у працях відомих учених-дефектологів: В.І.Бондаря, Г.М.Дульнева, Г.М.Мерсіянової, С.Л.Мирського, Б.Й.Пінського, В.М.Синьов, К.М.Турчинської, О.П.Хохліної та ін. [3; 6].

Нові цілі, поставлені суспільством перед загальною середньою освітою на сучасному етапі його розвитку, нові вимоги до якості освіти, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний підходи, як засоби реалізації назрілих завдань, не минули і спеціальну освіту.

Мета статті - вивчити та проаналізувати зміст трудового навчання, відображений у програмах та підручниках для 1-10 класів допоміжної школи, на предмет відповідності його процесу формування та розвитку складових професійно-трудової компетентності.

Відповідно до мети нами були поставлені такі завдання: дослідити нормативні документи МОН України щодо чинних змістових ліній в Державних стандартах, спрямованих на реалізацію компетентнісного підходу в галузі «Технології», а також діючі програми та підручники для трудового навчання учнів допоміжної школи.

У період з 2004 по 2014 роки МОН України неодноразово здійснювалось уточнення критеріїв оцінювання учнів, визначався понятійний апарат, окреслювались змістові лінії щодо формування та розвитку предметних, міжпредметних та ключових компетентностей.

За зазначений період двічі оновлювались Державні стандарти: у 2004 і 2011 роках. Чинні Державні стандарти - початкової загальної освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів від 20.04.2011р. №462) та базової і повної середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів від 23.11.2011р. №1392) уточнюють та включають нові поняття, що стосуються результативних складових навчання і його змісту [4; 5].

Зокрема, під компетентнісним підходом в освіті розуміють спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна компетентності.

Оскільки дані та інші нормативні документи МОН України не містять тлумачення поняття «предметна компетентність», що стосується галузі «Технології» (у нашому випадку її зміст реалізується на уроках трудового навчання), доречно навести власне його визначення.

Предметна (технологічна) компетентність – це освоєний учнями в процесі навчання досвід предметно-перетворювальної діяльності, пов'язаної з набуттям нового знання, його перетворенням і застосуванням: техніко-технологічного, графічного, інформаційно-комунікаційного, профорієнтаційного, творчо-проектувального (технічного та художнього), соціального, економічного, культури праці. Поняття «компетентність», «компетенція» крім знань включають також досвід, цінності, ставлення.

Результатом навчання учнів згідно чинних Державних стандартів мають бути певні навчальні досягнення у вигляді компетенцій, компетентностей. Тому продемонструємо зв'язок термінів «предметна компетентність» і «предметна компетенція» на прикладі визначення терміну «технологічна компетентність». Предметна (технологічна) компетентність – це здатність до розуміння та застосування сукупності компетенцій (знань, умінь, цінностей, ставлень) у межах змісту трудового навчання з метою розв'язання навчальних проблем, задач, ситуацій. Таких компетенцій в галузі «Технології» нами було визначено декілька: проектно-технологічна,

графічна, профорієнтаційна, інформаційно-комунікаційна, соціальна, економічна, самоосвітня тощо.

Виокремлені складові технологічної компетентності впливають з аналізу змісту галузі «Технології» - технологічна освіта реалізується через такі змістові лінії: «Ручні техніки обробки матеріалів», «Технічна творчість», «Декоративно-ужиткове мистецтво», «Самообслуговування», «Ознайомлення з інформаційно-комунікаційними технологіями».

У діючому Державному стандарті початкової загальної освіти освітньої галузі «Технології» (у порівнянні з минулим) змінено результативну складову засвоєння змісту: вперше наголошено на формуванні ключових, міжпредметних і предметних компетентностей [5, с.3-4].

Порівняємо зміст чинного Державного стандарту початкової загальної освіти із змістом відповідного Державного стандарту спеціальної освіти.

У Державному стандарті спеціальної освіти (освітня галузь «Технології») в початковій школі для дітей з особливостями психофізичного розвитку (2004р.) вимоги до знань та вмінь реалізовані в таких змістових лініях: «Основи виробництва», «Продуктивна праця», «Творча діяльність», «Професійна орієнтація», «Трудове виховання» [2, с.7].

Порівняння вимог чинних Державних стандартів для молодших класів у спеціальній (корекційній) та масовій школах (для дітей з нормою психічного розвитку) показав, що у більшості змістових ліній є певна спільність – це профорієнтаційна складова, формування досвіду творчої діяльності, елементарні, доступні види продуктивної діяльності, формування загальнонавчальних умінь, навичок. Відмінністю є не тільки корекційний компонент – трудове виховання, але й оцінка рівня навчальних досягнень учнів: у спеціальних (корекційних) школах він оцінюється не в компетентностях, а у знаннях, уміннях і навичках. На основі зазначеного стандарту були розроблені критерії оцінки навчальних досягнень учнів молодших класів допоміжних шкіл (включно з освітньою галуззю «Технології») [2, с.3-4].

Для старших класів Державного стандарту спеціальної освіти ще не розроблено. Внаслідок цього виникає проблема стандартизації критеріїв оцінювання навчальних досягнень школярів на заняттях з трудового навчання в спеціальних школах.

Чинний Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти в галузі «Технології» визначив такі змістові лінії: «Технології і техніка», «Проектування», «Професійна орієнтація», «Технічна та художня творчість», «Людина та інформаційна діяльність». Основною умовою реалізації освітньої галузі «Технології» є технологічна та інформаційна діяльність, які реалізуються через проектно-технологічний підхід до викладання трудового навчання [5, с.4-6].

Таким чином, в Державному стандарті освітньої галузі «Технології» чинними є 5 змістових ліній. На основі зазначених змістових ліній визначалась нами остаточною структура трудової компетентності, до якої були віднесені такі структурні складові: техніко-технологічна (проектно-технологічна), графічна, інформаційно-комунікаційна, профорієнтаційна, творчо-проектувальна (технічна та художня), економічна, соціальна, самоосвітня, мотиваційно-ціннісна, культури праці тощо [5, с.7-8].

Під культурою праці розуміємо діяльність, спрямовану на дотримання правил техніки безпеки, санітарії, гігієни, підготовки та прибирання робочого місця тощо.

Актуальність формування, розвитку та корекції в учнів допоміжної школи загальношкільних, соціальних, комунікативних інших знань, умінь, навичок (уміння працювати у групі, колективі, навчальної рефлексії, набуття індивідуального досвіду самоорганізації) та інших – загальношкільний факт в олігофренопедагогіці, обґрунтований численними дослідженнями учених-дефектологів (В.І.Бондар, Г.М.Дульнев, А.М.Висоцька, І.Г.Єременко, Г.М.Мерсіянова, В.М.Синьов, І.В.Татьянчикова, О.П.Хохліна та ін.) [3;4]. Зазначимо, що до соціальної компетентності ми відносимо такі її складові - соціально-поведінкову (засвоєння соціальних норм поведінки), соціально-знаннєву – орієнтування в питаннях працевлаштування, оформлення документів (анкети, біографії, заяви та ін.).

На важливості формування економічної компетентності школярів наголошується в Державному стандарті базової і повної середньої освіти (2004р.): школа має формувати уміння організувати власну трудову та підприємницьку діяльність, оцінювати власні професійні можливості, здатність співвідносити їх із потребами ринку праці; орієнтуватися в проблемах сучасного суспільного життя.

Зупинимось на аналізі діючих програм та підручників з трудового навчання в допоміжних школах на предмет можливості здійснення процесу формування та розвитку професійно-трудої компетентності в учнів.

Трудове навчання у підготовчому та 1-3 класах носить загальношкільний, загальнотехнічний характер і виконує пропедевтичну функцію щодо подальшого (у 4-10 та професійних класах чи училищах) професійно-трудої навчання. При цьому трудова підготовка розумово відсталих школярів має забезпечувати досягнення таких показників її ефективності, які відповідали б вимогам повноцінної праці у сфері побуту, матеріального виробництва, обслуговування, сільського господарства, тобто виконання видів діяльності, пов'язаних з найбільш

поширеними галузями народного господарства та доступних для опанування даною категорією учнів.

Трудове навчання у допоміжній школі спрямоване на досягнення двох основних цілей: освітньої (засвоєння знань, вмінь, навичок) та корекційно-розвивальної (виправлення порушень розвитку, психофізичний розвиток у цілому).

Відповідно до освітньої мети, матеріал з трудового навчання будується за змістовими лініями, які передбачають:

1. Ознайомлення з основами трудового процесу:

а) трудова діяльність як засіб задоволення власних і суспільних потреб; б) трудова діяльність (праця) як цілеспрямований процес поетапного виконання трудового завдання (аналіз, планування, організація, виготовлення виробу, контроль); в) складові трудової діяльності (праці): результат, предмет, засоби, процес праці; г) організація та режим праці.

2. Опанування техніко-технологічними знаннями та трудовими операціями:

а) Опанування знаннями про: результат (об'єкт) праці – вироби, їх деталі та ін.; предмет праці – матеріали (пластилін, глина, папір та картон, природні, текстильні матеріали та ін.); засоби (знаряддя) праці – інструменти робочі (стека, ножиці, гладилка, голка, пензлик, олівець та ін.), контрольно-вимірвальні (лінійка, циркуль), допоміжні (підкладна дошка, наперсток та ін.); трудові операції (дії) – розкачати, примазати, відрізати, розмітити, вирізати та ін., послідовність їх виконання; організацію робочого місця, правила безпечної праці, санітарно-гігієнічні вимоги.

б) Опанування трудовими операціями (діями) без використання інструментів і з використанням ручних інструментів, прийомами і послідовністю їх виконання.

Відповідно до корекційно-розвивальної мети, матеріал з трудового навчання будується за змістовими лініями, які забезпечують формування щонайперше:

1) готовності працювати у сфері побуту, матеріального виробництва, обслуговування, сільського господарства, зокрема позитивного ставлення до праці; бережливого ставлення до предметів і засобів праці і т.д.;

2) усвідомленої учбово-практичної діяльності, цілеспрямованості, організованості, охайності та інших важливих для праці якостей особистості, розвиток дитини в цілому.

Реалізацію усіх визначених (відповідно до освітньої та корекційно-розвивальної цілей) змістових ліній побудови трудового навчання у підготовчому та 1-3 класах допоміжної школи здійснюється в процесі навчання видів праці за розділами: обробка матеріалів: паперу та картону (в т.ч. елементи графічної грамоти), пластиліну та глини, природних, текстильних матеріалів, а також дроту, деревини та ін. (при конструюванні та виконанні комбінованих робіт); сільськогосподарські роботи; конструювання, елементи комп'ютерної грамоти.

У процесі навчання за визначеними розділами передбачено також засвоєння елементів соціально-побутового орієнтування: відомості про особисту гігієну, одяг і взуття, посуд, меблі і приміщення, транспорт та ін., пов'язані з ними способи дій, культуру поведінки.

Отже, в основу побудови змісту навчання покладаються техніко-технологічні відомості про матеріали, засоби праці, трудові операції та ін.

Починаючи з другого класу оцінювання навчальних досягнень здійснюється за такими показниками: знання назв предметів, виробів, матеріалів, трудових операцій, інструментів; уміння самостійно виконувати практичні завдання, керуватися наочними засобами (зразком, предметом, малюнком, інструкційною картою); уміння аналізувати предмет діяльності, визначати технологію його виготовлення, послідовність виконання практичного завдання, здійснювати самоконтроль (порівнювати з еталоном); уміння організувати робоче місце, дотримуватися вимог безпеки праці з інструментами.

Критеріями оцінки пізнавальної діяльності учнів виступають характеристики змістового, операційно-організаційного та емоційно-мотиваційного компонентів навчальної діяльності.

Отже, об'єктом оцінювання в процесі трудового навчання учнів 1-3-х класів допоміжної школи є структурні компоненти їх навчально-практичної діяльності:

1. Змістовий компонент включає техніко-технологічні знання, обсяг яких визначений програмою з трудового навчання для допоміжної школи. При оцінці підлягають аналізу такі *характеристики знань*: повнота (від фрагментарного відтворення навчального матеріалу до відтворення матеріалу у повному обсязі); правильність (від не завжди точного до правильного відтворення навчального матеріалу); усвідомленість (від розуміння в основному, переказу до вміння пояснити, виокремити головне та другорядне); застосування знань: адекватність; самостійність в умовах різної міри новизни (за зразком, аналогічні, відносно нові); надання допомоги.

2. Операційно-організаційний компонент - виконання трудових дій, трудових завдань: 1) предметні дії (відповідно до змісту основних навчальних предметів у допоміжній школі); 2) розумові дії (порівнювати,

абстрагувати, класифікувати, узагальнювати тощо) та загальнонавчальні (аналізувати, планувати, організувати, контролювати процес і результати виконання завдання, діяльності в цілому; вміння користуватися підручником та іншими доступними джерелами інформації).

При оцінці підлягають аналізу такі характеристики дій: а) правильність дій, б) швидкість (норми часу визначає вчитель). Оцінка характеристики виконання завдань включає: а) розуміння завдання; б) новизна умов завдання (за зразком, аналогічне, відносно нове); в) самостійність виконання (контроль, допомога: практична – спільне виконання дії з вчителем, показ дії; вербальна - повторний інструктаж, аналіз, пояснення завдання, запитання, підказка, вказівка; загальна - стимулювання, підтримка, схвалення, активізація уваги); г) усвідомленість способу виконання завдання (від переказу до пояснення); д) якість виконаної роботи; е) цілеспрямованість, поетапність виконання та ін.

3. Емоційно-мотиваційний компонент визначає ставлення до навчально-практичної діяльності. При оцінці підлягають аналізу такі його характеристики: характер і сила (байдуже, недостатньо виразне, позитивне, зацікавлене, виразне позитивне), дійовість (від споглядального (пасивного) до дійового), сталість (від епізодичного до сталого).

Таким чином, зміст програми трудового навчання для 1-3 класів допоміжних шкіл дозволяє формувати культуру праці, техніко-технологічні компетенції. Решта компетенцій – профорієнтаційна, графічна та ін. не виділені як об'єкт вивчення.

Трудова підготовка розумово відсталих школярів в 4-10 класах має чітко виражені етапи – орієнтування у спеціальності на базі навчальних майстерень (4 клас), опанування основ професії (5-9 класи) та спеціалізація (удосконалення трудових умінь) (10 клас), які відповідають періодам шкільного навчання. На етапі орієнтування у спеціальності передбачається: ознайомлення школярів з видами діяльності, які опановують під час вивчення швейної справи; надання учням відомості про сферу використання одержаних знань та практичних умінь; формування в учнів умінь виконувати базові трудові операції на основі володіння ручним та машинним способом. Рівень оволодіння школярами знаннями та практичними вміннями, на цьому етапі, дає підстави вчителю зробити припущення щодо можливостей опанування кожним учнем даної професії. Остаточний висновок щодо подальшого професійного навчання таких учнів швейній справі має здійснюватись на основі індивідуальних характеристик вчителя молодших класів, вихователя, лікаря, з урахуванням вимог професіограми на спеціальність швейно-мотористки.

В чинних програмах з трудового навчання (швейна справа, квітникарство) для 4-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей продовжують формуватись елементи графічної, техніко-технологічних компетенцій.

В обох програмах передбачена робота по формуванню профорієнтаційної компетентності в 4, 5, 9-х класах (всього 6 год.). Наприклад, у програмі поставлені такі вимоги до навчальних досягнень: учень має загальне уявлення про професію швачки; знає назви та призначення обладнання майстерні та робочого місця; обізнаний з правилами поведінки та безпечної праці у майстерні.

Прикладами формування графічної компетентності може слугувати програма зі швейної справи: наприклад, учні здійснюють побудови креслення серветки квадратної і прямокутної форми, наволочки, косинки, халата та ін., уміють знімати мірки один з одного, записувати розміри, будувати креслення за інструкційною картою, викроювати деталі під керівництвом учителя тощо.

Крім того, програма зі швейної справи містить елементи економічної компетентності: це - визначення кількості тканини для спідниці (7 клас), розрахунок тканини на оборку (8 клас), формування уявлення про заробітну платню (9 клас), організація оплати праці на швейному виробництві, економічність розкладки при пошитті одягу за готовими викрійками (10 клас).

У 8-10 класах формуються соціальні, а саме: нормативно-правові компетенції: трудовий договір, основні права та обов'язки робітника, робочий час розторгнення трудового договору (згоди), звільнення з роботи, робочий час, трудова дисципліна, охорона праці, праця молоді. Ознайомлення із різними документами (трудова книжка, згоди, накази тощо), порядок влаштування на роботу - 9 клас; організація праці в цехах – 10 клас.

На думку розробників програм, за умови правильно організованого трудового навчання, їхній зміст створює сприятливі умови для професійного самовизначення учнів (формує інтерес до професій: квітникар, овочівник, швачка), сприяє розвитку творчості і конструкторських здібностей, морально-вольових якостей, культури праці.

Як показав аналіз змісту програм зі швейної справи, він спрямований на формування елементів техніко-технологічної, графічної, економічної, соціальної (нормативно-правової), профорієнтаційної компетентностей. Проте для формування економічної, соціальної, профорієнтаційної компетентності відведено, на наш погляд, не достатньо часу: на профорієнтаційну загалом - 4 год., на економічну - 8 год., на соціальну – 10 год. Крім того, не дотримано принципів послідовності, систематичності, міцності засвоєння знань, умінь тощо.

В програмі з квітникарства на відміну від програми зі швейної справи формування економічних, соціальних та графічних компетенцій у вигляді окремих тем не передбачено. Є й позитивний бік у змісті формування техніко-технологічної компетентності цих програм: для забезпечення міцності знань на відпрацювання їх відводиться 75% загального обсягу часу.

У програмі зі швейної справи також чітко визначений корекційний компонент, а саме - формування загальнотрудових умінь: орієнтування в способі виконання швейного виробу на основі аналізу дитячої сорочки; планування послідовності виконання трудових операцій (позначення середини деталей сорочки, з'єднання деталей, обробка зрізу горловини, обробка зрізу пройми та низу); контролювання обробки зрізів та з'єднання деталей (самоконтроль), на основі порівняння результатів своєї діяльності з еталоном (зразком); формування умінь самостійно виконувати практичні завдання за зразками, інструкційною картою, за планом послідовності трудових дій.

Зупинимось на аналізі діючих підручників з трудового навчання в допоміжних школах на предмет відповідності їх процесу формування професійно-трудової компетентності.

Найбільш інформативними щодо можливості формування зазначених предметних компетентностей є підручники з «Трудового навчання» для 1-3 класів допоміжної школи (автори Мерсіянова Г.М., Хохліна О.П.) та зі «Швейної справи» (4-7 класи) (автор Мерсіянова Г.М.): в молодших (1-3) класах це стосується формування культури праці, техніко-технологічної, мовленнєвої компетентностей; в 4-7 класах зміст підручників забезпечують формування крім техніко-технологічної, мовленнєвої ще й графічну, профорієнтаційну (в 4 класі), мовленнєву компетентності.

Розглянемо в якості типового прикладу (серед усіх підручників під авторством Мерсіянової Г.М.) підручник для 5 класу допоміжної школи «Швейна справа». Зміст підручників відповідає назвам розділів програми. Основний текст (кожна тема) містить апарат організації засвоєння матеріалу (систему запитань і завдань), ілюстрації, малюнки, понятійний словник. На етапі закріплення та узагальнення знань тексти супроводжуються технологічними (інструкційними) картками для виконання практичних робіт щодо побудови креслення виробів (під контролем учителя чи самостійно). Запитання до тексту слугують для закріплення теоретичних знань, завдання – для відпрацювання умінь у нових умовах. Крім того створенні завдання для корекції та розвитку мовлення школярів. Апарат засвоєння матеріалу містить запитання як репродуктивного, так і частково-пошукового рівня, що сприяє також самостійному пошуку і засвоєнню навчальної інформації (для учнів 4-7 класів). Ілюстративний матеріал підручника тісно пов'язаний та доповнює зміст теми заняття.

Теми, присвячені формуванню графічної компетентності, містять пояснювальні малюнки з умовними позначеннями, технологією побудов деталей швейних виробів. Позитивною стороною у програмі також є виділення в бюджеті загального часу не менше 75% - на закріплення знань та напрацювання відповідних вмінь і навичок. Недостатньо, на наш погляд, в підручниках надано уваги культурі праці й профорієнтаційній роботі. У зазначеній програмі міститься певний навчальний матеріал щодо економічного виховання, але в підручниках він відображення не знайшов.

У підручнику «Сільськогосподарська справа» 5-8 класи (автор Ковальова Є.О.) містяться техніко-технологічні знання та вміння, підкріплені практичними роботами, розробленими у формі послідовності технологічних операцій; є термінологічний словник до кожної теми. Проте немає профорієнтаційної, графічної, економічної видів робіт.

У решті програм та підручників (слюсарна та столярна справи) відсутній корекційний компонент (наприклад, орієнтування в завданні, планування, самоконтроль виконання дій тощо).

В підручниках «Слюсарна праця» (4-8 класи) автори Спиридонов І.Г., Буфетов Г.П., Копелевич В.П. зміст програми не повно відтворює зміст підручника. Крім того відсутні завдання для закріплення умінь, немає графічної та профорієнтаційної роботи, термінологічного словника, економічного виховання. Питанням технологічного навчання виділено, на нашу думку, вкрай мало часу, враховуючи високі потенційні можливості даної навчальної дисципліни.

Підручники зі «Столярної справи» для 5-8 класів допоміжної школи (автор Журавльов Б.О.) не відповідають обсягу змісту відповідної програми. Позитивною стороною підручників є наявність техніки безпеки до кожної теми, завдань і запитань до тем занять. Проте розроблені завдання містять зміст, якому бракує інструкційних карток, ілюстративних пояснень, внаслідок складності їх виконання потребують вчителя-консультанта для виконання. Також відсутній термінологічний словник, питання профорієнтації, графічна робота, економічна просвіта.

Таким чином, аналіз змісту трудового навчання (програм, підручників) у спеціальних школах (школах-інтернатах) для дітей з вадами психічного та (або) фізичного розвитку дозволяє зробити висновок, що існують певні можливості щодо формування окремих складових професійно-трудової компетентності в учнів цих шкіл. В першу чергу це стосується таких компетентностей, як технічна і технологічна, культура праці (техніка безпеки,

правила санітарії тощо). Ці компетентності формуються в процесі вивчення усіх, передбачених навчальним планом, навчальних дисциплін.

Зміст навчання швейної справи в цілому забезпечує формування графічної компетентності, в незначній мірі – профорієнтаційної, економічної, соціальної, елементів комп'ютерної грамотності тощо. Решта програм, підручників, розроблених на їх основі, не містять у повному обсязі змісту, який сприяв би формуванню перелічених складових професійно-трудової компетентності. Тому зміст трудового навчання потребує уточнення, доповнення, розробки додаткових змістових ліній (наприклад, профорієнтаційних, економічних, інформаційно-комунікаційних тощо) шляхом урахування додаткового бюджету годин в процесі розробки нового Держстандарту спеціальної освіти. Іншим, тимчасовим варіантом вирішення проблеми є розробка окремих курсів для позакласної роботи. Тому змістом подальшої роботи є розробка та апробація окремих курсів із таких напрямків формування професійно-трудової компетентності як професійна орієнтація, економічна, комп'ютерна грамотність тощо.

Література

1. **Бондар В.І.**, Рейда К.В. Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів: Навчальний посібник / В.І.Бондар, К.В. Рейда – К.: «МП Леся», 2010. -168с. 2. **Державний** стандарт освіти для спеціальної загальноосвітньої (допоміжної) школи для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Освітня галузь «Технології»: [Освіта]. – 2003. - №26(5043) за 4-11 червня. – С.7-10. 3. **Мерсіянова Г.М.** Підвищення ефективності трудового навчання розумово відсталих школярів на основі удосконалення його змісту / Г.М.Мерсіянова // Теорія і практика олігофренопедагогіки – 2006. - №1. – С.31-45. 4. **Постанова** Кабінету Міністрів України від 20.04.2011р. №462 «Державний стандарт початкової загальної освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua. 5. **Постанова** Кабінету Міністрів України від 23.11.2011р. №1392 «Державний стандарт базової і повної середньої освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua. 6. **Синев В.Н.** Коррекция интеллектуальных нарушений учащихся вспомогательной школы: автореф. дис. на получ. научн. степени докт. пед. наук: спец. 13.00.03 «Коррекционная педагогика» / В.Н.Синев. – М., 1988. – 45с

References

1. **Bondar V.I.**, Rejda K.V. Osoblivosti formuvannja trudovoji kompetentnosti rozumovo vidstalih uchniv: Navchalnij posibnik / V.I.Bondar, K.V. Rejda – K.: «MP Lesja», 2010. -168s. 2. **Derzhavnij** standart osviti dlja specialnoji zagalnoosvitnoji (dopomignoji) shkoli dlja ditej z porushennjami intelektualnogo rozvitku. Osvitnja galuzь «Tehnologiji»: [Osvita]. – 2003. - №26(5043) za 4-11 chervnja. – s.7-10. 3. **Mersijanova G.M.** Pidvishennja effektivnosti trudovogo navchannja rozumovo vidstalih shkoljariv na osnovi udoskonalennja jogo zmistu / G.M.Mersijanova // Teorija i praktika oligofrenopedagogiki – 2006. - №1. – s.31-45. 4. **Postanova** Kabinetu Ministriv Ukraini vid 14.01.2004r. №24 «Derzhavnij standart bazovoji i povnoji serednoji osviti» [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: www.mon.gov.ua. 5. **Sinev V.N.** Korrekcija intelektualnyh narushenij uchashhishja vspomogatelnoj shkoly: avtoref. dis. na poluch. nauchn. stepeni dokt. ped. nauk: spec. 13.00.03 «Korrekcionnaja pedagogika» / V.N.Sinev. – M., 1988. – 45s.

Товстоган В.С. Зміст трудового навчання як системоутворюючий фактор формування професійно-трудової компетентності учнів допоміжної школи

У статті розглядається проблема формування компетентного випускника школи з обмеженими пізнавальними можливостями для професійно-трудової діяльності в сучасних соціально-економічних умовах. На основі аналізу змісту та вимог щодо навчальних досягнень учнів чинних Державних стандартів в галузі «Технології» визначено структуру предметної (технологічної) компетентності, змістові лінії якої реалізовані в навчальній дисципліні трудове навчання. Відповідно до структури предметної компетентності, як складової більш загальної - професійно-трудової компетентності, вивчено та проаналізовано зміст трудового навчання, відображений у програмах та підручниках для 1-10 класів допоміжної школи, на предмет відповідності їх процесу формування та розвитку складових професійно-трудової компетентності: техніко-технологічної, графічної, профорієнтаційної, творчо-проектувальної (технічної та художньої), інформаційно-комунікаційної, соціальної, самоосвітньої тощо. Обґрунтовані основні напрямки подальшої роботи щодо удосконалення змісту професійно-трудової підготовки учнів допоміжної школи відповідно до окреслених складових предметної та надпредметної (професійно-трудової) компетентностей.

Ключові слова: зміст трудового навчання, предметна та професійно-трудова компетентність, формування компетенцій, учні з обмеженими пізнавальними можливостями.

Товстоган В.С. Содержание трудового обучения как системообразовательный фактор формирования профессионально-трудова компетентности учащихся вспомогательной школы

В статье рассматривается проблема формирования компетентного выпускника школы с ограниченными познавательными возможностями с целью реализации себя в профессионально-трудова деятельности в современных социально-экономических условиях. На основе анализа содержания и требований относительно учебных достижений учащихся, изложенных в действующих Государственных стандартах образовательной отрасли «Технологии», определена структура предметной (технологической) компетентности, содержательные линии которой реализованы в учебной дисциплине трудовое обучение. В соответствии со структурой предметной компетентности, как составляющей более общей - профессионально-трудова компетентности, изучено и проанализировано содержание трудового обучения, которое отражено в программах и учебниках для 1-10 классов вспомогательной школы, на предмет соответствия его процессу формирования и развития составляющих профессионально-трудова компетентности: технико-технологической, графической, профориентационной, проектной (технической и художественной), информационно-коммуникативной,

соціальної, самообразовательної і других. Определены основные направления дальнейшей работы по усовершенствованию содержания профессионально-трудовой подготовки учащихся вспомогательной школы в соответствии с определенными составляющими предметной и ключевой (профессионально-трудовой) компетентностей.

Ключевые слова: содержание трудового обучения, предметная и профессионально-трудовая компетентность, процес формирования компетенций, учащиеся с ограниченными познавательными возможностями.

Tovstogan V.S. Table of contents of the labour teaching as sistemoobrazuyuschiy factor of forming of professional-labour competence student auxiliary shkoly

In the article the problem of forming of competent graduating student of school is examined with the limited cognitive possibilities with the purpose of realization itself in professional-labour activity in modern socio-economic terms. On the basis of analysis of maintenance and requirements in relation to educational achievements of student, izlozhennykh in operating. State standards of educational industry of «Technology», the structure of subject (technological) competence, the rich in content lines of which are realized in educational discipline labour teaching, is certain. In accordance with the structure of subject competence, as constituent of more general - professionally-labour competence, maintenance of the labour teaching, which is reflected in the programs and textbooks for 1-10 classes of auxiliary school, is studied and analysed, for the purpose accordance his process of forming and development of constituents of professional-labour competence: tekhniko-technological, graphic, vocational orientation, design (technical and artistic), informative-communicative, social, selfeducational et al. Basic further work assignments are certain on the improvement of maintenance of professional-labour preparation student auxiliary school in accordance with certain constituents subject and key (professional-labour) kompetentnostey.

Keywords: table of contents of the labour teaching, subject and professional-labour competence, proces formings of jurisdictions, student with the limited cognitive possibilities

Стаття надійшла до редакції 27.02.2014

Статтю прийнято до друку 01.03.2014

Рецензент: д.п.н., акад. Синьов В.М.

УДК: 376 - 056.262.016:33

**МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
У СТАРШОКЛАСНИКІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ**

Федоренко М.І.

У сучасних постійно змінюваних соціально-економічних умовах розвитку суспільства різко зростає необхідність економічного виховання підростаючого покоління. Непідготовленість випускників середніх шкіл до ринкових відносин, їх низька економічна грамотність, відсутність навичок економічної діяльності та почуття відповідальності за соціально-економічний розвиток своєї країни породжують потребу у формуванні економічної культури всього населення, в тому числі й в учнів з порушеннями зору.

За визначенням науковців економічне виховання в широкому розумінні – це організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної свідомості через передачу економічних знань, формування економічних умінь і навичок, пов'язаних з економічно цілеспрямованою діяльністю, формуванням економічно значущих якостей особистості, розвиток економічного мислення [3].

Під економічною свідомістю, яка є одним з основних завдань економічного виховання, вчені розуміють усвідомлення людиною реальної картини економічного життя, економічних відносин, власної діяльності в цьому житті, взаємозв'язку між економічною активністю та рівнем задоволення особистих та суспільних потреб.

Економічне мислення, як результат виховання економічної свідомості – це інтелектуальна власність кожної людини, здатність усвідомлювати нею економічні явища, пізнавати їх, засвоювати основні економічні поняття, категорії, теорії, співставляти їх з практикою, орієнтуватися в економічному житті тощо.

У процесі економічного виховання економічні знання, отримані під час уроків з основ економіки, повинні перетворюватись в переконання і знаходити прояв у вчинках і поведінці особистості.

Основне завдання економічного виховання молоді, зокрема тієї її частини, яка має порушення зорового аналізатора, на сучасному етапі – це формування економічного мислення випускників як загальноосвітніх, так і спеціальних шкіл в умовах трансформаційних та ринкових відносин, економічного розвитку України.

Особливого значення економічне виховання набуває у процесі соціалізації випускників шкіл для дітей з порушеннями зору. Питання ж економічного виховання цієї категорії учнів ученими ґрунтовно не досліджувалося. Існують лише окремі публікації тифлопсихологів та тифлопедагогів, що стосуються вирішення деяких питань цієї важливої проблеми (В.З.Денискіна, А.М.Жихарєв В.П.Єрмаков, Є.П.Синьова, Л.І.Солнцева та ін.).

Вивчення стану економічного виховання в спеціальних школах для дітей з порушеннями зору показало, що цей процес здійснюється малоефективно. Аналіз планів виховної роботи та анкетування педагогічного персоналу засвідчили недостатню увагу до цієї складової виховання дітей в умовах спеціального навчального